

Yıl/Year: 2023
Cilt/Volume: 4
Sayı/Issue: 2

Geliş Tarihi: 12/10/2023
Received: 12/10/2023

Kabul Tarihi:17/10/2023
Accepted: 17/10/2023

Atf Bilgisi/Citation

Taşlı, İlkut Taha. Kitap İncelemesi: “İstihbarat 101”. Diplomasi ve Strateji Dergisi, c.4 s.2 (2023): 259-269.

Makale Bilgisi/Article Information
Kitap İncelemesi/Book Review

KİTAP İNCELEMESİ

İSTİHBARAT 101 **ALİ BURAK DARICILI**

Bursa: Dora Yayınları, 2023, 1. Baskı, 297 Sayfa, ISBN: 978-605-247-433-4

İlkut Taha TASLI¹

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı.
DSJournal Baş Editörü
ilkutt@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-4842-8845

“İstihbarat 101”, okurlara uzun gelen bir sürenin ardından çıktı ve çıkar çıkmaz da tükendi. Doç. Dr. Ali Burak Darıcılı, kitaba dair ilk planları Ocak 2021’de sosyal medya üzerinden paylaşmıştı. Aralık 2022’de kitabın bittiğini ve yayın sürecinin başladığını duyurdu. Mayıs’ta ilk baskısı yayınlanan “İstihbarat 101”in Ekim 2023 itibariyle üçüncü baskısı yayınlandı.

Doç. Dr. Darıcılı, bu kitabın adını “İstihbaratın Temel Kavramları ve Vaka Analizleri” olarak tasarlamış ve sosyal medya üzerinden takipçileri ile paylaşmıştı. Bu isim, kitabın baskı sürecinde “İstihbarat 101”e evrildi.

“İstihbarat 101” adı, bir yandan kitabın akademik boyutunu vurgularken, diğer taraftan bir “giriş” kitabı olduğunu hatırlatıyor. Darıcılı’nın kaleme aldığı bu eser, Türkçe literatürde alanının öncüsü vasfını kazanmıştır demek pek de abartı olmaz. Türkiye’de istihbarat temalı pek çok kitap yazılmaktadır. Bunların bazıları akademisyenlerce ya da bilimsel hassasiyet sahibi yazarlarca kaleme alınmıştır. “İstihbarat 101”in farkı ise istihbarat sektöründen gelen, istihbarat meslek memuru (İMM) olarak sahayı ve masa başını tecrübe etmiş bir isim tarafından akademisyen vasfıyla akademik bir kitap olarak ilk kez kaleme alınmış olmasıdır.

Darıcılı, İMM’lik tecrübesi ile akademisyenliği birleştirmiş bir isimdir. Meslekten ayrıldıktan sonra doktorasını tamamlayan yazar, hali hazırda Bursa Teknik Üniversitesinde görev yapmaktadır. Türkiye’de İMM’lik yaptıktan sonra akademiye geçen diğer başka kıymetli öğretim üyelerinin olduğunu da bu bağlamda hatırlatmakta fayda var.

Kitap, içindekiler kısmı baz alındığında 10 bölümden oluşmaktadır. Bu yönüyle istihbarat olgusunun akademik incelenmesi sürecindeki tüm temel başlıklar çalışmada yer almaktadır. İstihbarat ve istihbari faaliyet kavramları, istihbaratın amaçları, istihbarat çarkı, istihbaratın ilkeleri ve prensipleri, istihbarat etiği, istihbaratın politizasyonu, istihbaratın denetimi ve gözetimi, haber toplama yöntemleri ve istihbarat çeşitleri, özel istihbarat şirketleri ile teknoloji ve istihbarat ilişkisi çalışmanın ana başlıklarını oluşturmaktadır.

Kitap, iki ana bölüm olarak da nitelenebilir. Birinci ana bölüm, istihbarat olgusuna dair betimleme ve açıklama içeren teorik kısımlardır. Teorik kısımdaki önemli vurgulardan biri, istihbaratın büyük beklenti ve yanlış anlaşılmalara ile değerlendirilmesi hatasıdır. İkinci ana bölüm ise istihbarat pratiğinin açıklanması ve anlamlandırılmasına yönelik kısımlar ve vaka analizleridir. Örneğin haber toplama yöntemleri ve istihbarat çeşitleri başlıkları bu ana bölüm bağlamında öne çıkmaktadır. Bu kısımda istihbaratın özü niteliğindeki HUMINT faaliyeti örnek vakalarla aşama aşama anlatılmaktadır.

“İstihbarat 101”in en orijinal niteliklerinden biri, yazarın akademik birikim ile mesleki birikiminin birleşimi sonucu ortaya çıkan bir kitap olmasıdır. Kitap pek çok noktada okuyucuya bunu hissettiren bazı cümlelerde bunu görmek de mümkündür. Örneğin “...*bu düşünceye sahip kişilerin ortaya koydukları kavramsallaştırma ve değerlendirmelerin veya açıkladıklarını iddia ettikleri haber toplama ve analiz süreçlerinin çoğunun bir istihbarat servisinin güncel olarak işleyişinde hiçbir karşılığı olmadığı ... bir gerçektir*” (Darıcılı 2023, 71).

“İstihbarat 101”in geneline yayılmış bir perspektif, istihbaratta başarının ne olduğu ve onun nasıl ölçülebileceğidir. Açıkça bir başlık altında belirtilmemiş olsa da eserin tüm bölümlerinde istihbaratta başarının ne olduğuna yönelik vurgular söz konusudur. Kitabın en önemli boyutlarından birinin bu olduğu söylenebilir. Örneğin başarılı bir istihbarat faaliyetinin gelecekte ortaya çıkabilecek risk ve tehditler konusunda karar alıcıya bir kavrayış kazandırma olduğu ya da karar vericiyi risk ve tehdit konusunda uyarma veya onu yeterince yönlendirmesinin istihbaratta başarı kapsamında değerlendirilebileceği bu bağlamda öne çıkmaktadır. Bununla beraber, “*istihbarattan büyük beklenti olmaması gerektiği*” vurgusunun devamı olarak istihbaratın mutlak belirsizliği ortadan kaldıracak bilgi vermeyi garanti etmediği de ifade edilmektedir.

Kitabın katma değerini artıran bir diğer tartışma, istihbarat çarkına yönelik eleştirel yaklaşımıdır. İstihbarat çarkını sabit ve verili kabul etmeyen Darıcılı, her bir istihbarat alanı için farklı bir istihbarat çarkı modelinden bahsetmekte ve daha analitik bir yaklaşım olarak önermektedir. Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse; espionaj faaliyetleri, kontr/espionaj faaliyetleri, kontr/terörizm, özel/örtülü faaliyetler, stratejik istihbarat, sınıraşan organize suç, güvenlik tahkikatları ve istihbarat diplomasisi alanlarının her biri için farklılaşan istihbarat çarkı modelleri olması gerektiği yaklaşımı, kitaptaki özgün hususlar arasındadır.

Kitaptaki orijinal tartışmalardan bir diğeri, istihbaratın bilim mi sanat mı olduğu yönündeki tartışmadır. Esasen bu tartışma, siyaset bir bilim midir sanat mıdır şeklindeki eski ve köklü tartışmayı hatırlatmaktadır. Darıcılı'nın ele aldığı bu meseleyi idrak etmeden

önce istihbarat mesleğini icra etmenin bir sanat, istihbari faaliyetleri - kaynaklar izin verdiği ölçüde- incelemenin ise bilim olduğu düşüncesindeydim. Ancak kitabı okuduğumda, konunun bu taslak düşüncelerden çok daha derinlikli bir tartışma olduğunu gördüm. Doç. Dr. Darıcılı, istihbaratın bilim ya da sanat olduğunu tek yanlı savunanların argümanlarını eleştirir. “... *istihbarat, mevcut kişisel yeteneklerin, usta-çırak ilişkisi kapsamında zaman içinde edinilen tecrübe ve melekeler ile birlikte geliştirilmesi ile tatbik edilen bir alandır. ... İstihbari faaliyetler pratik işleyişte icrası ne bilimsel bir metodolojinin tatbiki, ne de sadece sanatsal bazı yeteneklerin ortaya konulması kapsamında gerçekleşir*” (2023, 74) diyerek bu meseledeki duruşunu gösterir. Bu duruş, tek başına bilim ya da sanatın istihbari faaliyetleri nitelirmede yeterli olmadığı, bu ikisinin tecrübe potasında meczedilerek ortaya çıkan sinerjinin bu sorunun cevabı olduğu şeklinde özetlenebilir.

“İstihbarat 101”deki bir diğer orijinal tartışma, istihbarat teorisi var mıdır sorusu üzerinden gerçekleştirilmektedir. Kitabın bu soruya cevabı, “*genel ve değişmez teorik bir bakış açısının olduğunu söylemek, bizce iddialı ve zorlama bir yaklaşım olacaktır*” şeklindedir. Bunun da devamında “*istihbaratı tam olarak açıklayan bir teorinin bugüne kadar ortaya konulamamasının diğer nedenleri*” sayılmaktadır. Bunlar; gizlilik, tanımda uzlaşma sorunu, paradigmatik kopukluk, istihbaratın sürekli gelişen ve değişen bir alan olması, kamuoyuyla paylaşılan arşivlerin çoğunlukla tarih odaklı olması nedeniyle analizlerin olay bazlı ilerlemesi şeklindedir.

Bu bağlamda, yazara yönelik “istihbaratı tam olarak, tamamen açıklayan teori” olmalı mı sorusu sorulabilir. Teorinin işlevi tam

olarak açıklamak olmalı mıdır yoksa istihbaratın zamansal ve olgusal olarak belirli boyutlarını açıklamaya yönelik görece mütevazı teorik açıklamalara kategorik olarak karşı çıkılmalı mıdır soruları bu tartışmayı daha da derinleştirecektir.

Kitap, teorilerle istihbarat arasında bağ kurarken uluslararası ilişkiler teorileri üzerinde de durur. Realizm, Liberalizm, Konstruktivizm, Eleştirel Teori, Kopenhag Ekolü, Galler Okulu gibi unsurlar perspektifinden istihbarat olgusunu anlamlandırır. Bu yönüyle de Türkçe literatüre giriş düzeyinde bir katkı olarak değerlendirilebilir. Örnekle somutlaştırmak gerekirse, liberal yaklaşım doğrultusunda istihbarat diplomasisine değinir. Realist teorideki anarşik ortamda istihbarat uygulamalarının güç maksimizasyonundaki rolünü anlatır. Galler (Aberystwyth) Okulundan hareketle istihbari faaliyetin özgürlük-güvenlik dengesiyle etkileşimi, olası anti-demokratik uygulamalar, istihbaratın denetimi boyutlarını vurgular.

Kitapta ön plana çıkarılması gerekli görülen bir diğer başlık istihbaratın siyasallaşması (politizasyonu)dır. Esasında kitabın bütününe hâkim olan bu husus, bu bölümde vakalarla da desteklenerek detaylandırılır. İstihbaratın siyasallaşması, Darıcılı'ya göre *“bir istihbarat servisinin tamamen ya da kısmen, yasal sınırların ötesinde siyasi iktidarın çıkarları kapsamında hareket etmesi ile ortaya çıkan durum”*dur. Bu husus, İngilizce istihbarat literatüründe yaygın olarak işlenmesine rağmen Türkçe literatürde zayıf kalmış temalardan biridir. Yazarın bu noktadaki yaklaşımı, demokratik değerler ışığında hukukun hâkim kılınarak yasal mevzuatın kanunsuz emir ilkesini harfiyen yerine getirecek şekilde işletilmesi olarak özetlenebilir. Ayrıca bir ülkedeki farklı servislerin aynı ilkeler doğrultusunda

siyasallaşma hususunda hassas olması önerilmektedir. Bu bölümde incelenen vakalardan biri ABD’de Nixon yönetimi döneminde yaşanan Watergate skandalıdır.

Kitapta, siyasallaşma konusunda analitik bir ayırım yapılmıştır: İstihbaratın pozitif ve negatif yönde siyasallaşması. İstihbaratın pozitif yönde siyasallaşması; servisin, demokratik yöntemlerle işbaşına gelmiş ve ülkeyi demokratik ilkelerle yöneten siyasi otoritenin emrinde olmasıdır. İstihbaratın negatif yönde siyasallaşması ise servisin, devletin ulusal çıkarları yerine siyasi iktidarın öznel istekleri doğrultusunda faaliyet göstermesidir.

Bu tartışmanın bir devamı olarak “İstihbarat 101”de yer alan bir başka tema, istihbaratın denetimi ve gözetimidir. Bu başlık altında üçlü bir tasnif yer almaktadır: Demokratik Denetim, Otoriter Denetim ve Hibrit Denetim. Demokratik denetim mekanizmalarına örnek olarak ABD, hibrit denetim mekanizmalarına örnek olarak Fransa, otoriter denetim bağlamındaysa Suriye ve Kuzey Kore örnekleri kitapta incelenmektedir. Bu örneklerden sonra Türk istihbarat sisteminin denetim ve gözetim mekanizması ele alınır. Yazar sonuç olarak Türkiye’deki denetim mekanizmasını “*ABD ile kıyaslandığında oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Fransa sistemi ile bir mukayese yapılacak olursa, Türk ve Fransız sistemleri benzeşmektedir. Bu kapsamda Türk istihbarat sistemine yönelik denetim ve hesap verme mekanizmasının yarı demokratik (hibrit) bir özellik taşıdığı ileri sürülebilir*” şeklinde anlamlandırmaktadır. Yazar, bu tespitlerine ek olarak istihbarat denetimi ve hesap verme mekanizması için bazı prensipler önerir. Bunlar; devlet sırlarının korunması, diğer istihbarat servisleri ile

yapılan anlaşmaların ve ortak operasyonların gizlenmesi, operasyonel faaliyetlerin güvenliği ile ilgili olarak risklere neden olunmaması, istihbaratın negatif yönde siyasallaşmasına izin verilmemesi, istihbaratın gereğinden fazla askerileşmesine izin verilmemesi, bireysel başarısızlıkların ve istihbarat skandallarının ortaya çıkmasından çekinilmemesi, illegal operasyonel faaliyetin gizlenmemesi, katmanlı bir denetim mekanizması tesis edilmesi, denetim mekanizmasının sivil mahiyetli olmasının sağlanmasıdır.

“İstihbarat 101”de öne çıkarılması gereken bir diğer bölüm, haber toplama yöntemleri (kaynakları)’dir. Yazar, burada canlı ve cansız kaynaklar şeklinde bir tasnif yaparak başlar. Canlı kaynaklar; insan istihbaratı (HUMINT), fiziki takip, sızdırma, mülakat, sorgu, keşif, gözetleme, tetkik-tahkikat ve provokasyon şeklindedir. Bu başlık arasında HUMINT içerdiği bilgilerle Türkçe literatürden farklılaşmaktadır. Elemanlanma faaliyeti olarak da ifade edilen HUMINT şu aşamalardan oluşmaktadır: şahsın mimlenmesi, şahsın tahkikatının yapılması, şahsın angajesi, şahsın sevk ve idaresi ve (gerekli şartlar oluşursa) şahsın ilişkisinin kesilmesi. Bu aşamalar, İngilizce literatürde gördüğümüz ancak Türkçe literatürün görece yabancı olduğu detaylardır. Darıcılı, buna ilaveten “eleman kategorileri”nden de bahseder. Bu kategorilerin esas adlarının gizli olduğu belirten yazar, birden dörde kadar oluşturduğu kategorilerle elemanın önemini ve işlevini vurgular. Örneğin birinci kategoride bir terör örgütünün merkez komite üyesi vardır. İkinci kategori, organize suç örgütü ile illegal iş icar eden bir şahıs olarak somutlaştırılmaktadır. Kitapta bu bağlamda vurgulanan bir başka husus, elemanın motivasyonudur. Örnek vakalar üzerinden çeşitli motivasyon örnekleri incelenir. Bunlar milli, maddi, tazyik, nefret,

macera hissi ve benzeri saikler olarak özetlenebilir. Ayrıca elemanlanma, iç ve dış hulul denen iki farklı yöntem ile icra edilir. İç hulul, hedefin içindeki bir unsurun elemanlanması; dış hulul, ilgili şahsın hedefe yönlendirilmesi şeklinde -kısaca- tanımlanabilir. Bu bağlamda son olarak, yazar Darıcılı'nın meslek memuru geçmişinin bu bölümde kendini hissettirdiği belirtilmelidir.

Canlı kaynaklara ilaveten ikinci kaynak türü, cansız kaynaklardır. Bunlar; sinyal istihbaratı, elektronik istihbarat, uzamsal istihbarat, açık kaynak istihbaratı, finansal istihbarat, sosyal ağ istihbaratı, imaj istihbaratıdır. Bunların ortak özelliği, teknik imkanlar kullanılarak icra edilmeleridir. Bir başka ifade ile bunlar, teknoloji bazlı haber toplama yöntemleridir.

Kitapta istihbarat çeşitleri; kaynaklar, ölçek, konu şeklinde üç farklı başlık altında tasnif edilmiştir. Kaynaklarına göre istihbarat çeşitleri HUMINT, SIGINT, ELINT, GEOINT, OSINT, FININT, IMINT, SOCMINT ve siber espionajdır. Ölçeğine göre stratejik, taktik ve operasyonel istihbarat şeklinde bir ayırım vardır. Darıcılı, konularına göre istihbarat tasnifinin MİT literatüründe yer aldığını belirterek bunları sıralar: askeri, siyasi, ekonomik, sosyal, ulaştırma, muhabere, biyografi, ilim ve teknik. Siber espionajın son yıllarda sıkça başvurulmuş bir istihbarat çeşidi olduğunu belirten yazar, bunun da dokuzuncu ana konu olduğu ifade eder.

“İstihbarat 101”in teknoloji ve istihbarat ilişkisine özel önem verdiği söylenebilir. Siber uzay çerçevesinde siber espionaj, siber terörizm, açık kaynak istihbaratı (OSINT), sosyal medya istihbaratının OSINT kapsamındaki yeri, derin ve karanlık web ve son olarak da yapay zekâ ile istihbarat ilişkisi bu tema altında ön plana çıkan

başlıklardır. Stuxnet virüsü, 2007 Estonya siber saldırısı ve 2015 Türkiye siber saldırı bu başlık altında analiz edilen vakalardır.

“İstihbarat 101”de yapay zekâ-istihbarat ilişkisi başlığı altında; devletlerin ve devlet dışı ya da üstü aktörlerin bu hususa önem verdiği, bu kapsamda yapılan yatırımların küresel rekabeti tetikler nitelikte olduğu, yapay zekanın özellikle operasyonel üstünlük açısından katma değer üretebileceği gibi detaylar vardır. Silahlı insansız hava araçlarında yapay zekâ vasıtasıyla saha operasyonları gerçekleştirildiğine dair örnekler de bu başlığı zenginleştirmektedir.

Burada siber terörizm için özel bir başlık açmak gereklidir. Yazar Darıcılı, “İstihbarat 101”de siber terörizm hususunda şu vurguyu yapar: “... resmi kayıtlara geçmiş, toplum üzerinde büyük endişe, korku ve yıkım yaratan, kamu düzenini doğrudan etkileyen çapta bir siber terör eyleminin henüz vuku bulmadığı da hatırd tutulmalıdır.” Yazar, siber terörizmin abartılmadan gerçekçi bir bakışla ele alınmasını önermektedir. Buna ilaveten siber terörizmin siber saldırı boyutundan ziyade propaganda, lojistik gibi açılardan analiz edilmesi önemlidir.

Kitaptaki son başlık özel askeri şirketlerin istihbarat evrenindeki yeri ve işlevi üzerinedir. Tam başlığı, “Özel İstihbarat Şirketleri”dir. Bu bölüm Doç. Dr. Darıcılı’nın benzeri temada İngilizce bir makalesinden üretilmiştir. Bölüm adının gelecek baskılarda “Özel Şirketler ve İstihbarat” olarak değişebileceği önerilebilir. Kitabın bu bölümünde şirketlerin, istihbarat ve genel olarak güvenlik sektöründe etkili olduğu ABD örneği incelenmiştir. Özel şirketlerin istihbarat faaliyetleri üzerindeki avantaj ve dezavantajları, ABD vakasından hareketle ortaya konulmaktadır. Bu

bölümün neticesinde; açık kaynak takibi, siber istihbarat, IMINT, SIGINT, stratejik istihbarat gibi hususlarda özel şirketler ve özerk akademik kuruluşlarla iş birliği yapılabileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu ilişki, yasal şartlara, parlamento denetimi başta olmak üzere sıkı bir denetim mekanizmasına ve demokratik prensiplere bağlılıkla kurulmalıdır. Böylelikle istihbarat kurumlarının uzmanlık, tecrübe, hassasiyet ve yoğun kapasite gerektiren kontr/espionaj ve kontr/terörizm konularına daha fazla odaklanabilecekleri bir vasat oluşabilecektir.